

DE OUD-KATHOLIEK

Tijdschrift voor de Oud-Katholieke Kerk van Nederland

Kijken, kijken
en telkens maar weer kijken

Het heilig spel

p. 10

Voorgaan is een kunst

'Het was wel mooi, maar u leek er niet helemaal bij?'

Morgen kan het anders zijn

p.16

Grensoverschrijdende werkelijkheden

'Het speelgoedlammetje heb ik toegelaten tot een andere werkelijkheid.'

Community arts

p.18

Kunst voor, van en dóór de gemeenschap

'De uitkomst van zo'n project is vaak heel onverwacht en verrassend.'

En verder:

Column

Lijden moet je leren 3

Stilstaan bij beelden

Kerk- en museumbezoek..... 4

Perspectieven in kunst en religie

Wisselwerking..... 6

Pictorial Essays

Het ding acteert 14

In memoriam..... 20

Mgr. Joachim Vobbe en Niek van Ditmarsch

En dan nog dit

Seminarie, Jansenisten & een Uitdaging.. 22

Service

Berichten, agenda en colofon 23

De Achterkant

De mooiste museumdag ooit 24

Kijken, kijken en nog eens

Redactioneel

Kijken, kijken en nog eens kijken, zegt Jacques Zwaan in zijn reflectie over kunst en kerk (p.6). Daar gaat het om in de kunst. Ook waar de rollen van kerk en museum soms lijken te zijn omgedraaid, beroepen beiden zich op een belangrijke verbinding: de stilte, waarin je kijken en beleven kunt.

De vraag die de redactie zichzelf telkens weer moet stellen is waar ons geloof en daarmee onze kerk, raakt aan de realiteit van de maatschappij om ons heen. Waar zit de relevantie van ons doen en laten, maar ook: waar en hoe laten we de vragen die om ons heen gesteld worden, binnenkomen? Waardoor raken ze ons? Kunst in al haar verschillende uitingen vormt een van de kanalen, waarin deze vragen en de al dan niet gebrekkige antwoorden erop heen en weer stromen. Daarom dit nummer.

Columniste Pauline Weseman kijkt terug op haar ervaringen tijdens het kijken naar *'The Passion'*, waarbij populaire liedjescultuur al jarenlang moeiteloos overgaat in de

meest elementaire vragen van lijden, dood en opstanding. Inge van Maaren en Johannes van Riessen beschrijven hun eigen ervaringen in het bezoeken van kerk en museum. Voor Andries Govaart is 'aanwezigheid' de meest dwingende vraag als hij kijkt naar het 'Heilig Theater' dat in iedere mis wordt gespeeld. Een spel, maar meer dan een spel... Kijken, kijken en nog eens kijken, dat doet ook Annemieke Duurkoop, emeritus-pastoor van Jorwert en Utrecht. Na haar emeritaat heeft ze volop het kunstenaarschap omarmd en in haar *'Pictorial Essays'* maken we iets mee van de grens-loze werkelijkheid die dat kijken naar alledaagse voorwerpen haar heeft opgeleverd.

En wie denkt dat dat allemaal te hoog gegrepen is of teveel op afstand blijft, zou zich kunnen laten inspireren door het gesprek met Margreet Bouwman over *'Community Arts'*. Stel je voor dat de gemeenschap van een kerk of parochie zich zou uiten in kunst...

De redactie

Lijden moet je leren

Column Pauline Weseman

Het lijkt me een dobber om rond het overbekende Paasverhaal steeds een nieuwe invalshoek te bedenken. Het mediaspektakel *The Passion* in Leeuwarden heeft mij daarin verrast dit jaar. Mijn scepsis over dit 'volksvermaak met profane liedjes' maakte al snel plaats voor bewondering voor de makers die een groeiend publiek met universele noties als eenzaamheid, lijden, verraad en hoop weten te raken. Wat me dit keer trof was de bijna gelijklopende verhaallijnen van Petrus die Jezus drie keer verloochende en Judas die Jezus verried en zichzelf verhing.

Ik dacht niet veel met Marco Borsato te hebben maar het duet 'Niemand' tussen Petrus (Omri Tindal) en Judas (Roel van Velzen) ontroerde me. Hierin zongen zij, gekweld na hun verraad: 'Mijn diepste gedachten die deel ik met niemand. Nou dan maar mijn leven met niemand meer delen, en wie me ook liefheeft, het kan me niet schelen'. Aan het einde loopt Judas het dak af, de verte in. Wat me nooit zo was opgevallen is de overeenkomst tussen deze mannen. Beiden worstelden met spijt en schuld. In hun eentje, al zongen ze samen.

Het raakte mij omdat ik dit herken. Deze winter ging ik door een zwaar rouwproces. Ik ervoer schaamte omdat ik vond dat ik 3,5 jaar na het overlijden van mijn man niet meer moest zeuren.

Vulde in dat niemand erop zat te wachten en trok mij terug. In de lente ontmoette ik in buurt en kerk anderen die ook een zware winter hadden gehad. Hoe pijnlijk is het dat we ieder achter onze voordeur het wiel zitten uit te vinden? Waarom zoeken we elkaar niet eerder op, laten we ons niet helpen, troosten? De Antwerpse psychiater Dirk de Wachter weet wel hoe dat komt. 'Lijden is uit', zegt hij, 'We zijn verleerd dat het bij het leven hoort en ermee om te gaan.' In Trouw suggereerde hij dat het 'eigenlijk elke dag een beetje Goede Vrijdag moet zijn'.

Lijden moet je leren. Van rouwexpert Elisabeth Kübler-Ross leerde ik dat je alleen via rouwfases als woede en verdriet tot vrede met een situatie kunt komen. Daar moet je doorheen. Je kunt er niet omheen. Helaas. Maar zonder anderen maak je het jezelf nog zwaarder.

In de week na Pasen waarin we vierden dat het licht ondanks alles doorbreekt, werd het misbruik in onze kerk bekend. Nu onze kerk lijdt van binnenuit, hoop ik dat we samen kunnen lijden, ons niet schamen, ervaren dat er niet niemand maar iemand is. Misschien was het voor Judas dan ook anders gelopen.

Stilstaan bij beelden

Kunst en boeiende verhalen

Inge van Maaren | Johannes van Riessen

Loop niet ongemerkt aan kerken in Nederland voorbij, maar kom eens binnen en ontdek de kunst, het interieur en de boeiende verhalen. Als onderdeel van Het Grootste Museum van Nederland, een initiatief van Museum Catharijneconvent, nodigen elf kerken en twee synagogen hiertoe uit. Kerk, museum, kunst. Inge van Maaren doet verslag van haar bezoek aan twee open kerken en Johannes van Riessen beschrijft wat zijn lievelingsmuseum hem doet.

Reflectietijd

Wie Amsterdam CS verlaat aan de centrumkant kan haar eigenlijk niet missen; de Basiliek van de Heilige Nicolaas is prominent aanwezig in het stadsbeeld. Het is donderdagochtend en er zijn al veel bezoekers in de kerk. ‘Moesten we eigenlijk nog ergens een kaarsje opsteken?’ fluistert een vrouw tegen haar partner. Veel bezoekers gaan een poosje zitten, een enkeling bidt. Er is genoeg te bekijken aan grote, prachtig gekleurde muurschilderingen, glas in loodramen en beelden.

Een rondlopende gastheer vertelt dat de basiliek als onderdeel van het Grootse Museum van Nederland niet anders is dan in andere maanden. Nou ja, er is nu een folder en een audiotour, maar in de kerk zelf is niets bijgezet of weggehaald. Dit gebouw is en blijft een godshuis, benadrukt hij. De schoonheid van de architectuur en de rijke inrichting is er voor rust en bezinning.

Een tweede bezoek is aan de Domkerk in Utrecht. Het interieur is sober, de enorme hoogte imposant. In de vesperruimte hangt een boeiend kunstwerk van emaille op koper, ‘De eerste zeven dagen in uw huis’ getiteld. De opstelling - twee keer zeven panelen-, de kleuren en symboliek spreken mij aan. Voor dit werk kom ik nog eens terug naar de Domkerk. Ik vraag aan een vrouw die al geruime tijd een paar kerkbanken achter mij zit of ze de

Dom als kerk of als museum ervaart. Ze aarzelt even en zegt dan dat dit toch een kerk voor haar is. Ze vertelt dat de gebeurtenis van de beeldenstorm haar bezighoudt. Die van de zestiende eeuw met alle gevolgen vandien en hoe ook nu beelden heftige reacties kunnen oproepen. De Domkerk biedt haar reflectietijd, anders dan een museum.

Bij mijn bezoeken aan open kerken merk ik hoe prettig ik het vind dat er ‘niets te doen’ is en het geluid gedempt klinkt. Er is gefluister, voeten schuifelen, munten vallen in offerblokken en toch ervaar ik een eerbiedige stilte. Er ontstaat zo meer ruimte voor een ander soort aanwezigzijn. Een niet door woorden gedomineerde ruimte die mij nadrukkelijker confronteert met wat ik zie. En wat denk ik daarbij, wat brengt dat in mij in beweging? Ik word bevraagd en de stille omgeving biedt mij de mogelijkheid om mijn eigen antwoorden te zoeken. Geen voorganger en geen liturgie die mij woorden voorzeggen. Het kost concentratie en tijd om in te gaan op wat ik zie, maar zo overdenken doet mij goed.

Ik hoop dat in onze vieringen en kerkgebouwen beeldende kunst steeds meer gewaardeerd zal worden vanwege haar eigen zeggingskracht. Kerken, ook open kerken, hebben een goed verhaal te vertellen.

De tuin

Mijn lievelingsmuseum ligt als een besloten tuin verscholen in de natuur. Met de auto kun je er niet komen. Je pakt de fiets of loopt ernaartoe door de bossen en zandverstuivingen. Langs de paden reiken omgevallen bomen met hun armen vragend naar de hemel, hun wortels ontbloeit door de wind die het zand heeft weggeblazen.

De beeldentuin van het Kröller-Müller Museum op de Hoge Veluwe bestaat uit gladgeschoren grasvelden met klassieke en moderne beeldhouwwerken, maar ook de bossen eromheen bieden onderdak aan stoere installaties en verstopte bouwsels. Een sculptuur van Marta Pan van wit plastic drijft schijnbaar gewichtloos als een grote witte zwaan op de vijver bij de ingang. Natuur en kunst gaan een dialoog met elkaar aan, wanneer grote platen roestig metaal of blokken steen het landschap herscheppen tot iets geheel nieuws. Kijk ik naar een kunstwerk of een tuin? Is die boom nog onderdeel van de schepping of van een kunstwerk? De Italiaanse kunstenaar Giuseppe Penone vroeg zich dit misschien ook af toen hij er een bronzen boom in een beukenlaan plantte. Je loopt er gemakkelijk aan voorbij, want de boom gaat met zijn dofgroene schors en bruine bladeren volledig op in het bos.

In de tuin staan ook enkele beelden van de beroemde Engelse kunstenaar Henry Moore. In zijn beelden met grote rondingen en gaten zijn menselijke vormen te herkennen, maar het lijkt alsof wind en weer de persoonlijke trekken hebben

vervaagd en afgerond. Je wilt de bronzen huid van deze ogenschijnlijk zachte beelden strelen, misschien wel om troost te bieden of te ontvangen. Mij zetten ze aan tot mijmeren over de mens, over wie hij is, wat hij denkt en voelt, over zijn relatie met anderen en met zijn omgeving. Dat zijn grote vragen. Verder dan gemijmer kom ik dan ook niet. Deze menselijke figuren staan of liggen hier, ze vormen één geheel met andere menselijke vormen. Soms weet je niet of je naar één of twee mensen kijkt. De ene figuur lijkt te groeien uit de andere. Hun relatie schept een nieuwe vorm, een nieuwe mens. Of de mens zoals hij bedoeld was? Wat voor mens ben ikzelf? Wat voel ik bij mezelf en bij anderen? Moores beelden inspireerden de Nederlandse dichter Lucebert tot de volgende regels:

*het is de aarde die drijft en rolt door de mensen
het is de lucht die zucht en blaast door de mensen*

Luceberts gedichten zijn als profetieën. Het is orakeltaal die ik vaker niet dan wel begrijp, maar die me ontroert, zoals ook Moores beelden dat doen. De beelden zijn zo aards, zoals ook wij mensen van de aarde zijn. De wind blaast door de gaten in de beelden en zo wordt de aardse vorm de levensadem ingeblazen.

Als ik wandel door de tuin en stilsta bij de beelden, sta ik even stil bij de mens, mijn medemens en de natuur, omdat alles één is. Zo moet het zijn geweest in die allereerste tuin, waar de mens thuis was.

De regels van Lucebert uit het gedicht ‘moore’ komen uit *apocrief / de analphabetische naam* (1952).

 Respecteer a.u.b. deze gewijde plek van gebed

STILTE alstublieft

 Please respect the sanctity of this place

SILENCE please

 Bitte achten Sie diesen geweihten Ort des Gebetes

RUHE bitte

 S.v.p. respectez ce lieu sacré de prière

SILENCE s'il vous plaît

 Por favor respete la santidad de este lugar

SILENCIO por favor

 Si rispetti questo luogo di preghiera

SILENZIO per favore

Perspectieven in religie en kunst

Kijken, kijken en telkens maar weer kijken

Jacques Zwaan

Kunst had, evenals religie, in de voorgaande eeuwen een eigen domein: kunst hoorde in het museum, religie hoorde in de kerk. Maar wat als het museum een kerkdienst houdt in een tentoonstelling en de kerk zich op allerlei manieren met kunst inlaat?

Sinds de overgang van de twintigste naar de eenentwintigste eeuw lijkt er een breuk met het verleden te zijn ontstaan. Museum en kerk lijken van plaats te zijn gewisseld. De kerk herbergt de schoonheid en het museum is kunststempel geworden. In een soort mengvorm van kunst en religie kan in beide instituten rust en bezinning ervaren worden. En de bezoeker kan ook bevraagd worden, geprikkeld worden door een andere manier van denken.

Katholieke kerken laten veel kunstzinnige schoonheid zien, veelal met een sterk piëtistische inslag. De reformatie hield het eeuwenlang vol om geen kunst in haar kerken aan te brengen. Dat is de laatste eeuw veranderd, zij het dat het daarbij gaat om kunst die over het algemeen meer symbolisch, verwijzend en ook wel functioneel is dan in de katholieke kerken. Recent zet die tendens ook daar in. Een voorbeeld dat in zekere mate in die richting gaat, treffen wij aan in de oud-katholieke kerk te Groningen met een moderne, op esthetica gerichte inrichting. Citykerk Het Steiger te Rotterdam, gebouwd in 1960, liet al een wereld van verschil zien met oudere rooms-katholieke kerken.

Opvallend licht en zonder overvloed aan vromever sieringen, minder devotie. Meer esthetische kunst, minder piëteit, wel de mogelijkheid tot (persoonlijke) religieuze beleving. Minder bepaald door de geloofsbeleving en meer gericht op open religieuze mogelijkheden. De postmoderne religie richt haar zoektocht meer op narratieve en symbolische expressievormen.

Verbeeldingskracht

Een belangrijk inzicht van de huidige tijd is dat het beeld, ook van fotografie, film en digitale technieken, een eigen zeggingskracht heeft, een eigen logica, ter onderscheiding van de taal van de wetenschap. Het beeld toont wat niet adequaat in woorden is te duiden. In dat opzicht is er verwantschap tussen kunst en religie. Maar kunst en religie waren al lang niet meer vanzelfsprekend op elkaar betrokken. Voor veel kunstenaars die in *G a l e r i e 4 4* (een initiatief van de Haagse parochie) exposeren, is het een eyeopener dat zij hun kunst daar en soms ook in de kerkruimte mogen tonen. Vrijwel de meesten zijn niet (meer) kerkelijk actief en hun beeld van kerk is dat van een streng moraliserend instituut. De galerie is dus ook een pleidooi voor een open kant van de kerk.

Laat je verleiden

In kerk en museum wordt stilte als mogelijkheid en concentratievorm geboden en over het algemeen

op prijs gesteld. Soms brengen de grote bezoekersaantallen ook nog wel eens onrust teweeg. Als je langer dan de beruchte negen seconden naar een kunstwerk wilt kijken, kan die bedrijvigheid zeker storen. Het bekijken, beschouwen van kunst behoeft tijd en rust.

Musea en ook sommige kerken bieden allerlei mogelijkheden om bezoekers tot (kunst) beschouwingen te verleiden. Denk daarbij aan de informatieborden, een audiotour, de gidsen en gastheren en -dames. Je wilt immers weten wat je ziet. Maar eigenlijk zou je eerst moeten kijken, kijken en telkens maar weer kijken.

Er zijn veel initiatieven waarin kerk en kunst samenkomen. Een aantal voorbeelden:

1. De Oude Kerk te Amsterdam. Sinds 2016 een museum, op zondag worden er diensten gehouden. Voor de Oude Kerkgemeente een unieke kans om regelmatig iets met kunst te doen in de viering.
2. Parochietuin oud-katholieke kerk te Culemborg. Begin juli was hier een plek voor beelden van een aantal kunstenaars. Een bijzonder initiatief. En wat is het verschil tussen een bezoek aan deze expositie en ARTZUID te Amsterdam?
3. Grote- of Lebuïnuskerk te Deventer. Gedurende

Cloud Gate | Anish Kapoor | Chicago

de maand september 2017 zal er het *3D Moving Images Festival | Space* plaatsvinden. Een internationale tentoonstelling van mediakunstenaars en filmmakers, onder wie Arent Weevers. Hij is niet alleen kunstenaar, maar ook parttime studentenpredikant te Deventer. Alleen al voor zijn kunst is het waard de expositie te bezoeken.

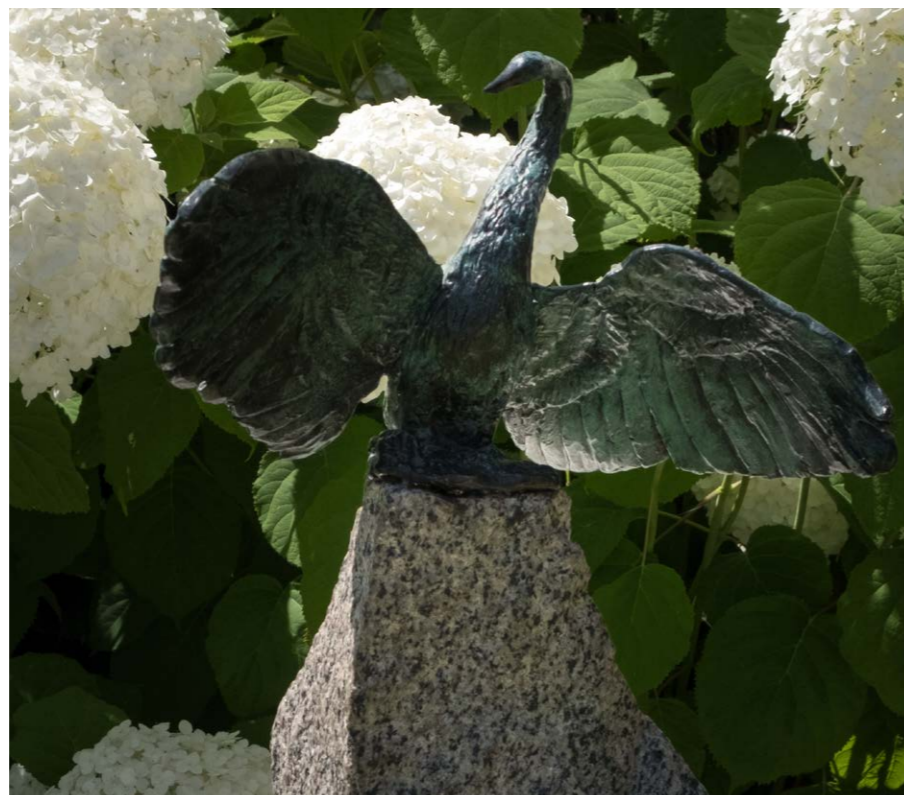
4. De Remonstrantse kerk te Den Haag houdt al sinds jaren op gezette tijden vieringen van woord, beeld en klank. Er is altijd beeldende kunst in die vieringen, meestal via projectie. Een kunsthistoricus geeft een deskundige toelichting. Bijbellezingen, poëzie, zang en muziek worden op harmonieuze wijze met elkaar gecombineerd. In de veertigdagentijd

2018 hangt er kunst, waarmee in een viering een verbinding wordt gelegd. Veel vrijer zijn de excursies met gemeenteleden naar exposities in verschillende musea.

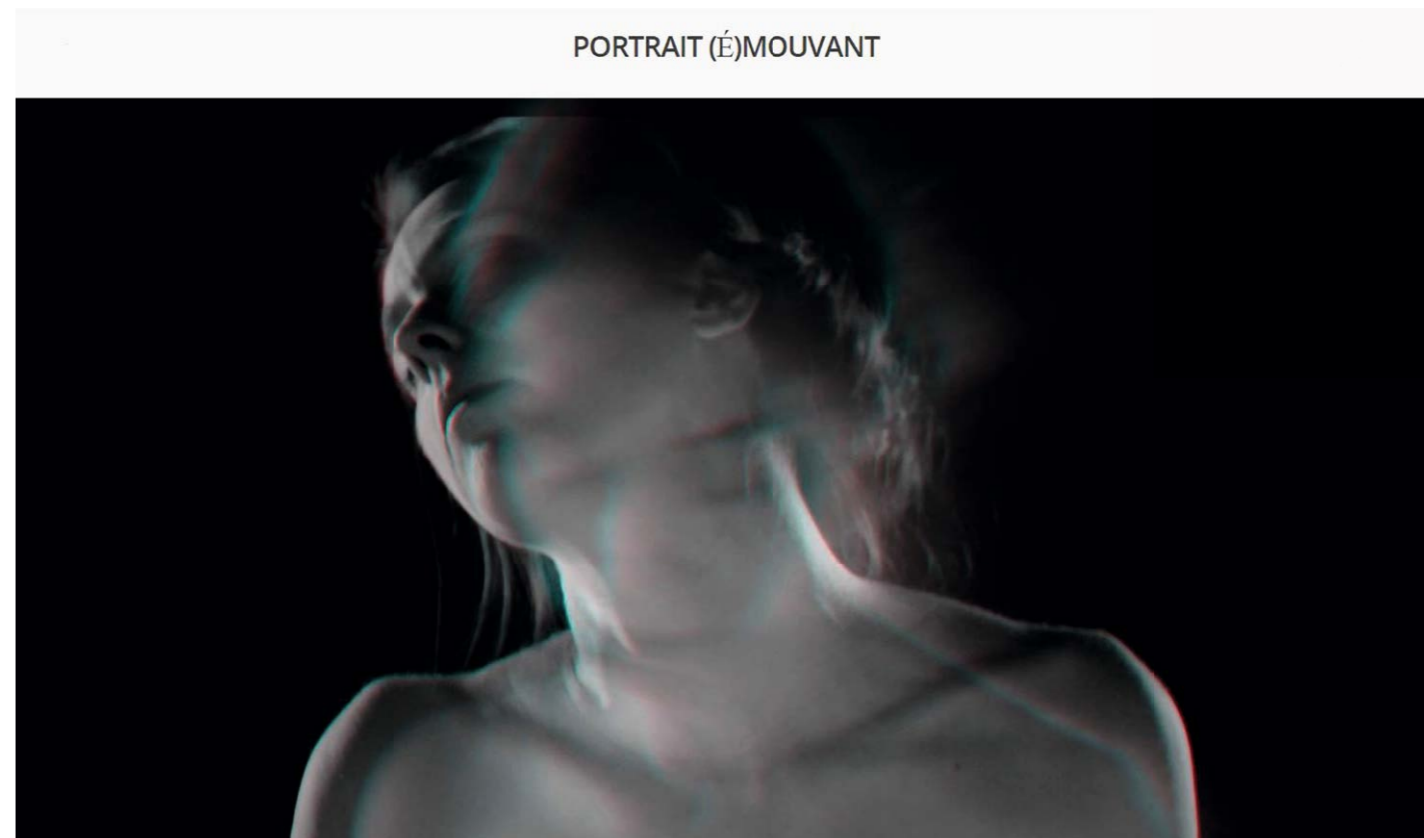
5. *G a l e r i e 4 4*, Molenstraat 44, een initiatief van de Haagse oud-katholieke kerk, waarmee de parochie hedendaagse beeldend kunstenaars een podium biedt. In de opmaat naar Kerstmis (advent) en Pasen (veertigdagentijd) wordt een kunstenaar gezocht, die zowel in de galerie als in de kerk kan exposeren. Zo heeft met kerst 2015 de Deventerse kunstenaar Ela Venbroek haar uit hout gehakte engelen getoond. De parochie heeft twee engelen aangekocht, die nu een plaats in de kerk hebben gekregen. Rond

de laatste jaarwisseling liet Lefteris Olympios zijn hedendaagse verbeelding van beschadigde kunstschaten uit kerken op Noord-Cyprus zien. In september - oktober 2017 zal Gerrie Brust Bijmolt in de galerie exposeren onder de titel 'Boekwerken'. Zij maakt collages in de zin van: papier op papier op papier. Meer informatie op denhaag.okkn.nl.

6. Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam. Een seculiere instelling, die éénmaal per jaar een kerkdienst houdt in een tentoonstelling (soms zittend, veelal lopend). Daar, dan, wordt de kunst geplaatst in het kader van de viering. Op www.boijmans.nl wordt de kerkdienst circa een maand van tevoren vermeld in de agenda.

Zonaanbidder, Pieter Zwaanenburg - Parochietuin Culemborg

Portret (é)mouvant | Joséphine Derobe, 3D Moving Images Festival | Space in de Grote- of Lebuinuskkerk te Deventer.

Voortgaand gesprek

In het boek 'De dans kan niet sterven' schrijft Marcel Barnard: 'De kunstminnaar en de gelovige, de toerist en de religieuze mens zijn niet zo gemakkelijk te onderscheiden (...) Het museum is wel eens een seculiere kerk, en museumbezoek funktioneert als perfecte contemplatie voor een modern mens, die zijn God ergens onderweg is kwijtgeraakt (...) Misschien is het zelfs wel achterhaald om over musealisering van de kerk en sacralisering van het museum te spreken. Beide bevinden zich in een ambivalente positie en worden geconfronteerd met de vraag of hun tijd niet voorbij is.' Religie en kunst zijn beiden sterk veranderd. Beiden fungeren

als verwijzing, als referentiepunt, eerder dan als ijkpunt. Want wat is kunst eigenlijk? 'Kunst is wat ons ontroert, doet nadenken, de wereld beter te doen begrijpen en onze geest, ons lichaam en onze emoties aanspreekt. Kunst definieert ons als mensen, het is onze typische karakteristiek. Kunst is een voortgaand gesprek, een dialoog,' aldus een opmerking van Bert Ververs, een van de kunstenaars die exposeerde in de parochietuin in Culemborg.

Een toerist loopt tijdens de vakantie een middeleeuwse kerk binnen, steekt er wellicht een kaarsje op, op zoek naar voorbijse schoonheid. Het is de

vraag of hij een mooi en oud gebouw bezoekt of een sacrale ruimte. Het antwoord zal niet eenduidig zijn. Een ander bezoekt een museum met hedendaagse kunst en geniet daarvan. De kunstliefhebber en de gelovige toerist zijn niet gemakkelijk van elkaar te onderscheiden.

Jacques Zwaan is oud-directeur van een instelling voor beeldende kunst, co-coördinator van Galerie 44. Hij is theoloog en lid van het team van voorgangers in de vieringen van DeZinnen - katholiek netwerk voor inspiratie en dialoog te Den Haag.

Aanbevolen literatuur:

- 12 jaar Museumvieringen in Museum Boijmans Van Beuningen, Bert Kuipers, Laurenspastor te Rotterdam. Prof. Dr. G. van der Leeuwstichting, 2010
- De dans kan niet sterven. Gerardus van der Leeuw (1890-1950) herlezen, Marcel Barnard. Meinema, 2004
- Kunst van hemel en aarde. Het spirituele bij Kandinsky, Rothko, Warhol en Kiefer. Wessel Stoker. Meinema, 2012
- Maar zie, ik heb lief! Eros in kunst en religie. Hans Alma en Johan Goud (red.); Figura Divina, een collectief van hoogleraren. Meinema, 2016
- Wat het oog heeft gezien. Verbeelding als sleutel van het credo, Marcel Barnard. Meinema, 1997

Aanwezig

Het heilig spel op zondagmorgen

Marieke Ridder

Theater is kunst, voorgaan een kunst. Wanneer krijgt de Geest ruimte en wanneer ontspoord het? We spreken over het belang van aanwezigheid, rollen en toneel met de rooms-katholieke theoloog Andries Govaart, docent liturgie en auteur van gebeden en liederen. Hij geeft (s)preektrainingen aan pastores en aan onder andere oud-katholieke lectoren in opleiding.

Is de liturgie een toneelstuk? Mensen verkleden zich, mensen komen op, doen dingen die zij normaal niet doen, er zitten mensen te kijken. Liturgie heeft wel kenmerken van drama, maar is geen toneelstuk. Er zijn geen toeschouwers; iedereen heeft een rol binnen de door God samengeroepen gemeenschap. Een ander verschil: theater

is echt zolang het duurt. In de liturgie vieren we: er gebeurt iets, wat eens waar zal worden. We grijpen vooruit: op het rijk Gods, op vervulling, voltooiing, verlossing. Alleen de Geest kan dat bewerkstelligen, kan onze ontmoeting waar maken, ons de Schrift doen verstaan en de woorden van de overweging tot Gods woorden maken. Als trainer die probeert de deelnemers aan de liturgie toe te rusten om hun taak zo goed mogelijk te vervullen, gaat het me erom: Kun jij als lector, voorganger, volk, hier helemaal aanwezig zijn en doen wat je moet doen? Dat is niet zo vanzelfsprekend.

Wat, als die aanwezigheid ontbreekt?

Dan is het de vraag of je in de liturgie elkaar en de Eeuwige kunt ontmoeten 'Ik was er wel, maar eigenlijk dacht ik eraan dat we daarna naar mijn schoonmoeder zouden gaan.' Zowel de Geest, als de lector, de voorganger en 'het volk' moeten er echt zijn. Het Woord van de Eeuwige is er, maar heeft ruimte nodig om te kunnen klinken.

Als mensen niet echt 'aanwezig' zijn, ook de priester niet, is het dan 'een toneelstuk'?

Die vraag kun je op verschillende manieren beantwoorden. Binnen de katholieke traditie is er de overtuiging dat, ook al ben je er als priester niet helemaal bij, het 'dienstwerk' door de Eeuwige wordt voltooid. Het hangt niet alleen van de priester af. Maar je kunt na afloop als commentaar krijgen: 'Het was wel mooi, maar u leek er niet helemaal bij?' Dan realiseer je je, dat het klopt.

Dat wordt gevoeld?

Alles wordt gevoeld, dat is het vreselijke! In de kerk nog meer dan in het theater, want mensen voelen dat hun heil op het spel staat. Mensen die nu nog naar de kerk komen, zoeken echt wat, die hopen echt iets te vinden. En daarom zijn zij kritisch. Als ik niet geraakt word, wat kom ik hier dan doen? Er staat meer op het spel dan wanneer je naar een theater gaat en het valt tegen. Dan is het zonde van het geld en van de avond. Ook een theaterbezoek kan heilzaam kan zijn, maar het gaat er niet om hét Heil.

Je zet in je boek kunst, wetenschap en religie naast elkaar. Alle drie schenken ze mensen inzicht in de werkelijkheid. Kunst brengt het heil van schoonheid. Wat betekent schoonheid voor jou?

Schoonheid helpt! Kerken getuigen van esthetische toewijding en overtuiging. Maar het gaat uiteindelijk niet om die schoonheid zelf. Ik ben behoorlijk esthetisch. Kan een ruimte mij verleiden me toe te vertrouwen? Als het een zootje is, is dat een stuk lastiger dan wanneer het een mooie ruimte is. Maar: op het moment dat in die ruimte een lector vol overtuiging en stotterend, dus níet zo goed, maar wél echt en gemeend, volkomen authentiek, een lezing doet, dan donderen al die esthetische overtuigingen niet! Uiteindelijk doet deze lector mij het woord opnieuw verstaan en dáár gaat het om.

Jij werkt aan liturgische presentie, helpt mensen daar bij. Hoe doe je dat?

Ik nodig hen uit in dit moment te durven zijn, bijvoorbeeld met een preek. Een overweging maken is een spannend proces. Je krijgt wat met een tekst, je hebt er vragen bij, je ergert je eraan. Er gebeurt van alles in de studeerkamer. Dan schrijf je de overweging en spreekt haar hopelijk de dag tevoren een keer hardop uit: bekt hij goed? Maar bij de meeste overwegingen hoor ik vervolgens niets meer van dat proces terug! Meestal hoor ik een k urige overweging, waarin alle plezier, emotie, wanhoop, het hele gebeurteniskarakter, ontbreekt. Dit is makkelijk gezegd, maar ik snap het ook. Want als je dat allemaal laat zien op zondag, ben je als voorganger natuurlijk ontzettend kwetsbaar en onafgeschermd. Toch m ot je op dat moment werkelijk aanwezig zijn. Is dat op te brengen? Ja, je bent ervoor aangesteld. Je bent ertoe geroepen! Is het iedere keer op te brengen? Misschien niet. Maar je kunt het oefenen.

Hetzelfde geldt voor bidden. Bidden tot de Aanwezige: is er iets kwetsbaarders dan dat? Je bidt namens het volk. Het bidden gebeurt als het goed is op dat moment. Maar je ziet voorgangers bidden met de ogen open, het volk inkijkend. Dan raak ik totaal verward, weet ik niet meer wat er gebeurt. Daar gaat alles mis. Wordt er gebeden? Of wordt er iets tegen mij gezegd? Ook dat is een moment om te gaan oefenen.

Kun je een voorbereide tekst wel oprecht, in het moment, uitspreken of bidden?

In dit opzicht kun je liturgie zeker vergelijken met toneel. Een toneelregisseur oefent veel met de spelers, maar zegt vaak vlak voor de voorstelling: ‘Nu vergeet je alles wat ik je heb geleerd, we gaan nu spelen.’ Je kunt pas echt spontaan zijn, als je het

veel hebt geoefend. D n kan het gebeuren. En dat kan heel goed met een voorbereide, uitgeschreven tekst.

‘Nu vergeet je alles wat ik je heb geleerd, we gaan nu spelen.’

Wat kun je zeggen over de rol van priester?

Een priester heeft zich te verhouden tot Christus, tot zichzelf en tot de gemeente. Je zit de ecclesia voor: dat is je rol. Naarmate je kundiger en

aanwezig bent, kun je die rol beter uitvoeren. De priester heeft tot taak Jezus Christus aanwezig te brengen. Dat luistert nauw! Als ik de rubrieken bekijk van het romeins missaal, dan wijkt bij de instellingswoorden de priester en heft deze met geloken ogen het brood en de beker. De priester is op dat moment niet Christus, maar stelt hem wel present. Dat is prachtig.

Kan daar iets ontsporen?

Als de priester de kelk pakt met het gebaar (doet het voor): ‘We hebben de cup gewonnen!’ dan ga je in de weg staan. Dan eigen je het je toe. Het moet gaan om Christus die zijn leven heeft gegeven en gebroken en dat aan ons geeft. D t dient tegenwoordig gesteld te worden in het gebaar van de priester. Als we daarna ter communie gaan, eigenen we het ons toe, wordt het lijfelijk van ons, doordesemt zijn lichaam het lichaam van de deelnemers. Het is niet de bedoeling dat we het laatste avondmaal gaan naspelen, door bijvoorbeeld het brood te gaan breken. Maar als het eucharistische gebed getuigt van dankzeggen, van gedenken, dan kan er niet zoveel fout gaan. Lukt het je om dit echt op te brengen, de Aanwezige echt te loven?

Dus de priester vervult een rol  n is zichzelf?

Gaandeweg word je steeds meer jezelf in die rol. Als ik tien priesters op een rij zet, vervullen zij allemaal op hun eigen manier die rol. Gelukkig. Want anders worden het automaten, marionetten. En als het goed is merken zij: ik word, spiritueel gezien, steeds meer wie ik bestemd, geroepen ben om te worden.

Wat is belangrijk voor een lector?

De lector heeft een prachtige rol! De lector zal een lezing altijd moeten interpreteren, anders komt zij

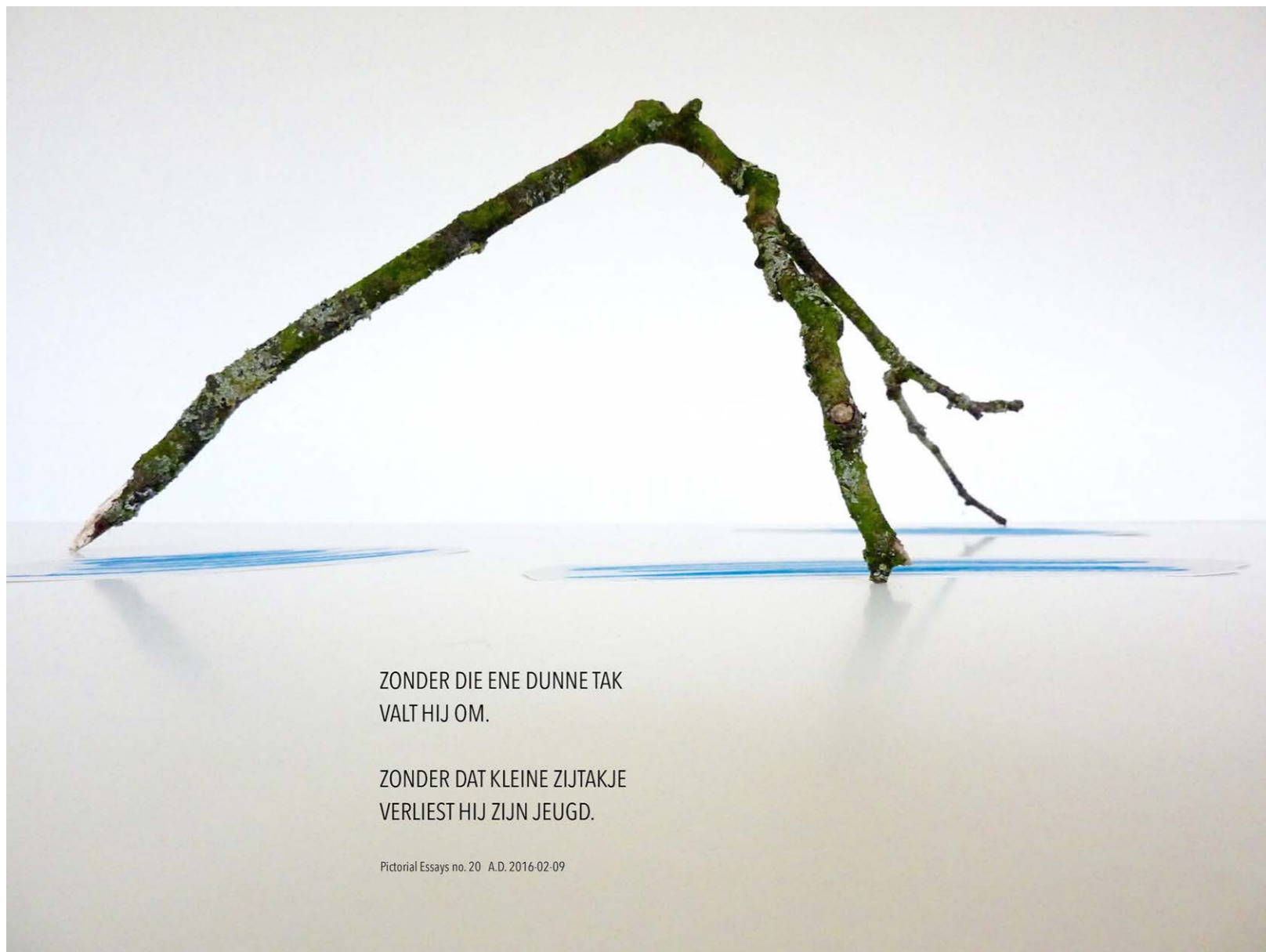
niet binnen. Misschien moet je daarover wel overleggen met de voorganger. Wat niet moet, is voor de lezing gaan staan. Als ik denk: ‘Goh, wat leest die goed,’ dan is er iets fout gegaan. Als ik denk: ‘Haalt die het einde wel’, ook. Is kleding belangrijk? Nee, als er maar niets is wat afleidt. Als je het verhaal voor ogen ziet, lees je goed. Hetzelfde geldt voor dialogen. Het is belangrijk je af te vragen hoe Jezus zei: ‘Sta op, je geloof heeft je gered.’ Welke emotie, welke bewogenheid zit daar onder? Het wordt theateraal als je die emotie er bewust in gaat leggen. Trucjes gaat toepassen. Kijk ook de mensen niet aan. Het gaat niet om jou, maar om de Schrift. Kijken heeft te maken met controle houden. Vertrouw op de kracht van het verhaal zelf.

Wat kan toneelles ons leren?

Gebaren! Die hebben we niet geleerd. Liturgie is geestelijk maar ook heel lijfelijk aanwezig zijn. Gebaren maken is moeilijk, maar kun je oefenen. Je beweegt je in een zaal in het ziekenhuis anders dan in een kathedraal. Maar het allereerste wat je leert op de toneelschool is: ‘Ga staan. Wees er.’ Kun je daar gaan staan? Voor het zicht van iedereen? Daar zijn, aanwezig zijn, is het allermoeilijkste. ‘Hier ben ik.’ Vergelijk het met de kleine Samuel, die geroepen wordt, met Adam. Als je dat als lezer, als voorganger kunt. Als iemand, die er staat  ls zichzelf, maar niet vanuit zichzelf. Als geroepene. Het gaat erom aanwezig te zijn.

Andries Govaart, www.anderszins.eu

Verder lezen: Andries Govaart, Willem Marie Speelman, *Voorgaan met lijf en leden*, te bestellen bij de auteur via de website.

Een tak ligt, of beter gezegd: een tak staat buiten en mijn blik valt erop. Het is een gewone tak zoals alle afgebroken en op de grond gevallen takken dat zijn. Hoewel ik niets met takken heb, breng ik hem na een paar dagen toch naar binnen. Ik zet hem als object op mijn werktafel en dan gebeurt het. De tak gaat zich ontwikkelen van object tot subject. Hij wordt actor en schiet daarmee van de ene werkelijkheid naar de andere werkelijkheid. De tak wordt zelfs acteur, die speelt dat hij zich staande houdt door die ene dunne tak en jong blijft door dat kleine zogenaamd nutteloze zijtakje. Een tak wordt dé tak.

Morgen kan het anders zijn

Pictorial Essays over drie grens-loze werkelijkheden

Annemieke Duurkoop

ACH JIJ DAAR, LAM VAN GOD

Grensoverschrijdende werkelijkheden

De fysieke werkelijkheid, de gedachte werkelijkheid én de geloofde werkelijkheid. Daarover gaan de Pictorial Essays. Het zijn verbeelde verhalen in foto's met daarin tekst. De teksten zijn meestal niet langer dan één of twee zinnen. Het zijn essays, omdat ik probeer te laten zien en te vertellen hoe beweeglijk deze drie werkelijkheden kunnen zijn. Hoe ze op elkaar kunnen ingrijpen en hoe grensloos elke werkelijkheid kan zijn.

Elk essay heeft een specifieke werkelijkheid tot onderwerp, waarover meteen gezegd moet worden dat die ene werkelijkheid zich kan bewegen naar een andere werkelijkheid, daarin ingrijpt of zich door die andere werkelijkheid laat ingrijpen en zo haar eigen grens overschrijdt.

Het kan gaan om een werkelijkheid die zichtbaar is of om een werkelijkheid die gedacht of geloofd

wordt. Het kan gaan om een werkelijkheid waarin je kunt ingrijpen of om een werkelijkheid waarin dat juist onmogelijk is. En het kan gaan om een werkelijkheid die gebeurt, zich voltrekt in een creatief proces, in een plotselinge ingeving of in een Godsbeleving.

Een heilig speelgoedlammetje?

Zo kan het gebeuren dat een speelgoedlammetje zich aandient als Lam van God, verlaten liggend in een hoekje van de kerk of staande voor een lege altaartafel. In een ander essay staat datzelfde speelgoedlammetje als Lam van God, tronend op een heuvel. Een jong ding nog, met van die grappig uitstaande oortjes, maar dat wel ondanks zijn jeugdigheid de hele wereld aankan. Het speelgoedlammetje dat lange tijd op het dashboard van mijn auto lag, is een andere werkelijkheid

binnengetreden, heb ik toegelaten tot een andere werkelijkheid. De sacrale werkelijkheid heeft de dagelijkse werkelijkheid verrijkt. Die verrijking gebeurt ook als je de gedachte en de fysieke werkelijkheden tot elkaar toelaat. Als je deze drie werkelijkheden wil zien als grens-loos en op elkaar ingrijpend, dan kan je in dat grensgebied een nieuwe werkelijkheid ervaren. Dat heb ik tot uitdrukking willen brengen in de Pictorial Essays.

Priester en kunstenaar

Dat de Pictorial Essays gemaakt zijn door een kunstenaar, is duidelijk. Het feit dat deze ook gaan over een geloofde werkelijkheid, maakt nog niet evident dat de kunstenaar priester moet zijn. Toch presenteer ik mijn kunst als die van een priester/kunstenaar. Kennelijk is er voor mij een verschil tussen de geloofspraktijk van een priester en die

van andere gelovigen. Het verschil zit hem in het voorgaan. Als priester ga je de gelovigen voor bij hun weg naar God. Concreet is dat bij de viering van de eucharistie, de pastorale begeleiding en de catechese. Met name in de viering van de eucharistie ontstaat door de gezamenlijkheid van het vieren de geloofde werkelijkheid van Zijn aanwezigheid. Als kunstenaar wil ik die rol als voorganger op me nemen. De Pictorial Essays worden dan het startpunt voor projecten die ik samen met anderen en voor anderen ga realiseren. Deze rol als voorganger kon ik pas na mijn emeritaat als pastoor vervullen. Als pastoor had ik daarvoor niet de tijd, de energie en de ruimte. De beelden en teksten van de Pictorial Essays dienden zich aan, kwamen 'zomaar' bij me op. Voor het uitwerken ervan moet je wel de mogelijkheden hebben en die had ik pas na mijn emeritaat. Bovendien ben je als pastoor met veel

'Je denkt aan wat niet vanzelfsprekend is, je ziet wat er niet is en je gelooft dat het redenen heeft er wél te zijn.'

praktische dingen bezig en biedt het parochiewerk niet de context om je diepgaand met de verschillende werkelijkheden bezig te houden.

Projecten samen met anderen

Deze projecten zijn bijna als vanzelf ontstaan. Ik liet het werk aan mensen zien en zonder het van elkaar te weten, kwamen zij met ideeën wat er mee moest gebeuren. Een interactieve expositie in een kerk met verwijzing naar wat er zoal in een kerk gevierd wordt. Een middag waarin het werk aan het publiek wordt 'gegeven' met tussendoor orgelspel. Een video als inleiding voor geloofsgesprekken. Bij deze projecten, die nog volop in ontwikkeling zijn, werk ik samen met respectievelijk Janneke Lettinga, Eveline Jansen en Age Kramer. Door zo samen te werken laat ik hen toe tot de werkelijkheid die ik gemaakt heb, de Pictorial Essays. Die

werkelijkheid wordt daardoor verrijkt, ik word verrijkt. Het is de bedoeling dat anderen, als zij deelnemen aan ons werk, ook verrijkt worden of nog beter: zij zichzelf en anderen verrijken. Dat betekent dat de Pictorial Essays nog lang niet af zijn en wellicht ook nooit af komen. Want wat vandaag zo is, kan morgen anders zijn.

Annemieke Duurkoop, eerder pastoor van Groningen en later Utrecht, kreeg na haar emeritaat in 2015 meer tijd voor een andere passie: kunst maken. Op haar website beeldenddenken.nl laat ze zien waar ze mee bezig is. Veel van haar werk kent een religieus perspectief waarin haar priester-zijn tot uitdrukking komt. Er wordt momenteel gewerkt aan drie projecten waarin Annemieke en haar werk participeren en er zijn voorbereidingen gaande voor een expositie in 2018.

Community arts

Het verhaal van de straat (of het zwembad of de vuilstort of ...)

Louis Runhaar

Trash Dance | Allison Orr

“Eigelijk zijn jullie bezig met een nieuw soort kerk’. Dat zei een predikant eens over een kunstproject waarbij ik betrokken was. Ik denk dat hij ermee bedoelde dat wij als kunstenaars bezig waren met het luisteren naar mensen, met het vinden van nieuwe rituelen om om te gaan met de grote gebeurtenissen van het leven en met het geven van een stem aan mensen die je niet zo vaak hoort.’

Zo vertelt kunstenaar Margreet Bouwman over haar liefde voor geëngageerde vormen van kunst die beter bekend zijn onder de naam *community arts*. ‘Community arts is een benaming die gebruikt wordt voor kunstprojecten rondom sociale vraagstukken. Het is kunst voor, van, maar vooral ook dóór een bepaalde gemeenschap. Een goed

voorbeeld daarvan is het theaterproject ‘Wijksafari’ (Adelheid Roosen). Toen het in Amsterdam werd uitgevoerd, werden wijkbewoners en ander publiek opgehaald door Marokkaanse jongens op lawaaiige scooters om op ‘safari’ te gaan door de wijk. In korte voorstellingen brachten acht theatermakers de verhalen van mensen bij wie zij enkele weken in huis hadden gewoond. Hierbij vervaagden de grenzen tussen spel, theater en werkelijkheid. Hetzelfde gold voor ‘Kunstzwemmen’ (Anouk de Bruijn), waarbij het publiek, gekleed in zwemkleding en badjas, op de rand van het zwembad luisterde naar de soms aangrijpende levensverhalen van de dames die daar zwemles krijgen. Terwijl er een paar banen verderop echte zwemlessen gaande waren, vertelden de vaak oudere of allochtone zwemsters over hun leven. Het publiek werd nog meer onderdeel

van het verhaal, toen zij werden uitgenodigd zelf het zwembad in te gaan. Zo kwam het allemaal nog dichterbij.

Alledaagse werkelijkheid

Wat mij er zo enthousiast over maakt, is dat community arts probeert om kunst onderdeel te laten zijn van de alledaagse werkelijkheid. Veel kunst is alleen te zien in museumzalen en galerieën, die voor het grootste deel worden bezocht door de intellectuele elite, mensen die vaak wel gewend zijn aan het ontregelende effect dat goede kunst teweeg kan brengen. In een galerie is de kunst veilig opgeborgen in een soort schijn, waardoor zij tandeloos wordt. Community arts daarentegen wordt gemaakt op straat, op het werk en in de huizen van mensen voor wie kunst écht wat te vertellen heeft.

In die zin is het ook emanciperende kunst, want het geeft een stem en invloed aan mensen. Dat kan soms ook heel praktische uitwerking krijgen, bijvoorbeeld als het gaat over de inrichting van een nieuwe wijk of een zorginstelling.

Afvalverwerking

Overal ter wereld wordt aan community arts gedaan en overal krijgt het een eigen kleur. Heel politiek en soms zelfs gevaarlijk wordt het bij het *Theatre of the Oppressed* van Augusto Boal in Latijns Amerika. Verrassend wordt het in de Verenigde Staten, waar kunstenaar Allison Orr samen met de vaak anonieme medewerkers van de afvalverwerkingsdienst van Austin de dansvoorstelling ‘Trash Dance’ maakte. Hierbij dansen niet alleen de mensen, maar ook de afvaltrucks en de enorme vuilverwerkingsmachines. En emotioneel aangrijpend wordt het bij de voorstelling ‘From the Rubble’ van *The Playhouse Theatre* in Derry/Londonderry, waarin hele rauwe en waargebeurde verhalen over het Noord-Ierse conflict worden verteld door acteurs die zelf daders én slachtoffers zijn van beide zijden van het conflict. Om met hun voorstelling verzoening te veroorzaken, moeten zij bij zichzelf beginnen.

Gemeenschap

Community arts faciliteert ontmoetingen tussen mensen die elkaar normaal gesproken niet zo eenvoudig zouden ontmoeten. Zoals de naam al zegt, gaat community arts uit van een gemeenschap. Die gemeenschap kan een woonwijk zijn, of een groep mensen die samenkomt rondom een thema, bijvoorbeeld tienerzwangerschap. Maar evengoed geldt dat het kunstproject gaandeweg een eigen gemeenschap creëert. Daarbij zijn de echte verhalen van echte mensen en echte plaatsen het ‘materiaal’ voor het kunstwerk. Het is aan de

kunstenaar om er een goed, scherp en interessant kunstproject van te maken. Omdat een groepsproces samen met niet-kunstenaars heel kwetsbaar is, vraagt dat om meer kunstzinnige ambacht dan wanneer hij of zij autonoom of samen met andere kunstenaars werkt. Het maakt veel meer uit wat je als kunstenaar zegt of doet. Binnen een community arts project vervult de kunstenaar veel verschillende rollen: artistiek leider, sociaal werker, producent, vriend, fondsenwerver, communicatiemedewerker, maker, procesbegeleider, et cetera.

Proces

Het leuke van community arts is dat van te voren niet vaststaat hoe het resultaat er uit zal komen te zien. Omdat je werkt met levensverhalen van echte mensen, is de uitkomst van zo’n project vaak heel onverwacht en verrassend. Het interessantste deel vindt plaats tijdens het wordingsproces. Het is dan ook een wezenlijke eigenschap van community arts dat het proces belangrijker of even belangrijk is als het eindproduct. Tegelijk is het heel mooi om te zien dat óók bij veel grootschalige kunstprojecten met een vaster verloop, zoals de Sint Maarten Parade in Utrecht, elementen van community arts ingebouwd worden, bijvoorbeeld wanneer in de voorbereiding kunstenaars samen met mensen uit alle lagen van de samenleving bezig zijn met het maken van lichtsculpturen.

Relevantie

Community arts projecten worden vaak door de overheid gefinancierd. Daarbij kan wel de moeilijkheid ontstaan dat de opdrachtgever/financier een belang heeft bij de uitkomst van een project, waardoor de kunstenaar niet helemaal vrij kan werken. Terwijl het vanuit het perspectief van de kunstenaar wel belangrijk is om de vrijheid te hebben om ook iets negatiefs of kritisch te laten

horen over de overheid, een projectontwikkelaar of een woningbouwvereniging, bijvoorbeeld wanneer oude wijken met hun eigen sociale cohesie plaats moeten maken voor nieuwbouw.

Hoewel er internationaal voorbeelden zijn van projecten die een aanzienlijke politieke en maatschappelijke invloed hadden, zijn de directe gevolgen of de relevantie van community arts meestal niet eenvoudig te traceren. Het gaat uiteindelijk om het vertellen van het verhaal van die ene plek, de verhalen van die en die specifieke mensen. Dat zijn vaak verhalen die zich afspeelen in de marge, nauwelijks zichtbaar voor de samenleving en schijnbaar zonder belang. En ja, met het koesteren van die ‘irrelevantie’ heeft community arts ook wel iets weg van een kerk.’

Margreet Bouwman is pottenbakker (www.stookkeramiek.nl) en was tot voor kort projectleider bij Community Arts Lab in Utrecht. Zij was betrokken bij diverse community art projecten.

Bij de laatste gang van Niek van Ditmarsch

20 juni 1928 - 18 juli 2017

Koenraad Ouwens

Wie 'Carillon de Westminster' aan het slot van een uitvaartdienst speelt, moet als organist wel goed weten wat hij of zij doet. Piet van der Steen heeft dat zeker geweten toen hij Jacobus Nicolaas van Ditmarsch met deze klanken vergezelde bij diens laatste gang uit de Utrechtse kathedrale kerk, waarvan hij lange tijd pastoor is geweest. Uitbundige muziek was het, die het einde van een lang en veelbewogen leven op aarde markeerde.

Niek van Ditmarsch was ook zelf in zekere mate uitbundig. In de Commissie voor de Liturgie, waarvan hij geruime tijd de voorzitter is geweest, heb ik hem als zodanig gekend en vooral op het laatst ook zeer gewaardeerd, ook al kostte dat een mens die het tegenovergestelde van uitbundig is, wel grote moeite. Niek was iemand van veel gaven en aspecten. Tegelijkertijd was hij zeer spiritueel en heel materieel, charisma en zakelijkheid verenigden zich in één persoonlijkheid, waarin een veelheid aan ideeën en inspiratiebronnen zichtbaar werd. Die veelheid, verbonden met zijn uitbundigheid, zal sommige mensen wel eens wat te veel zijn geweest; in de liturgiecommissie protesteerde ik meer dan eens tegen wat ik dan de 'winkel van Sinkel' noemde, die hij als geboren Utrechter natuurlijk kende. Daarin was van alles voorradig, zoals dat bij Niek ook het geval was. Soms kwam zijn inspiratie uit het Jodendom als wortel van de christelijke traditie, soms uit Taizé, een enkele maal uit de orthodoxe kerken van het oosten en dikwijls uit de charismatische beweging waarin een brede oecumene vertegenwoordigd was. Dat kon in de

blauwdrukken voor de liturgische vernieuwing die wij als leden van de commissie, elk vanuit onze eigen achtergrond, trachtten aan te leveren, wel eens tot stijlbreuken en een zekere mate van eclecticisme leiden. Tot conflicten bracht ons dat niet, want al was Niek bepaald geen rationeel mens, redelijk was hij wel.

Als ik Niek in twee woorden zou moeten omschrijven, zou ik kiezen voor 'diep religieus'. Daarmee is dan geen leerstelling maar een verinnerlijkte overtuiging bedoeld, die niet naar binnen gericht is, maar juist op de wereld, de akker - het zalencentrum bij de Hilversumse kerk dat onder zijn pastoraat gerealiseerd werd, heet niet voor niets zo - waarop het zaaigoed wordt uitgestrooid om op te groeien tot de Dag van de Messias. Het uiterlijke was voor Niek van grote betekenis, maar die betekenis was altijd rechtstreeks aan het innerlijke, de verborgen omgang met de Eeuwige, met de Schriften, de Openbaring, verbonden.

Als er een wereld is die ergens al daagt en waarnaar het kind in hem heeft uitgezien, zal hij vast en zeker nog uitbundiger muziek horen dan die waarmee hij is uitgedragen. Toen die van Louis Vierne klonk, dacht ik aan het woord van Psalm 89, 16: Zalig het volk dat bekend is met het geschal der bazuinen; zij wandelen, Heer, in het licht van uw Aanschijn.

Joachim Vobbe – man van de ontmoeting, bisschop in dialoog

5 januari 1947 - 26 juli 2017

Angela Berlis, Bern

Op zijn naamdag, 26 juli jl., is bisschop emeritus Joachim Vobbe na lange ziekte te Königswinter overleden. Zoals velen voelde hij de frisse wind van het Tweede Vaticaans Concilie en ging na zijn theologiestudie in Bonn, Münster en Keulen enthousiast aan het werk. Als rooms-katholiek priester stond Jochim Vobbe bekend om zijn inspirerende jongerenwerk, dat hij vanaf 1977 als oud-katholiek priester, samen met zijn echtgenote Mariette Kraus-Vobbe bezielde voortzette in de zogenaamde Randenparochies in Zuid-Baden en vanaf 1982 in Offenbach. In de Randenparochies richtte hij meerdere jongerengroepen op, geleid door oudere jongeren die elke herfst in het eenvoudig ingerichte *Maison Louise Scheppler* te Fouday in de Elzas een week lang groepsleidertraining kregen, onder wie ook ondergetekende. Er werd stevig gediscussieerd, gewandeld en gegeten. Joachim Vobbe, zoon van een kok en caféhouder in Bad Honnef, kookte voor ons. Zo aten we de zelf al wandelend verzamelde paddestoelen en tamme kastanjes en dronken daarbij *Suser*, nieuwe wijn. We praatten en zongen veel en hielden samen gebedstijden. Dit was het eenvoudige recept voor de bijeenkomsten in Fouday in het Steintal met Joachim Vobbe, ook de latere. Als bisschop introduceerde hij samen met de Oud-Katholieke Jongerenbond (BAJ) de *Episcopussy*-jongerenkampen. En op de *Herdenbriefstige* was iedereen welkom. Het eenvoudige concept werkte steevast; je reisde anders naar huis dan je was gekomen. 'Fouday' stond als broedplaats centraal in het pastorale werk van Joachim Vobbe. Zo werkte hij, zo

was hij: een spiritueel mens, die van de schepping en van haar goede gaven hield, die om mensen gaf, hen samenbracht en stimuleerde een eigen weg in het leven te vinden. Hij ontwikkelde ideeën graag samen met anderen. Het duidelijkste voorbeeld hiervan zijn wellicht zijn herderlijke brieven. Zeven schreef hij er over de sacramenten, één over de millenniumwisseling en één ter gelegenheid van de eerste priesterwijding van vrouwen. Ze werden elk op 'kuddebriefdagen' in Fouday een week lang voorbesproken en ontwikkeld. Na thuiskomst werkte hij ze uit. Op drievoudige wijze zijn ze dialogisch van aard: in de voorbereiding, in het schrijfproces en bij het lezen. De in de kring en al wandelend gevoerde gesprekken klinken erin door. De brieven documenteren het denken van Joachim Vobbe, dat steeds met de traditie van de kerk in gesprek staat en tegelijk vragen van nu oppakt. Het zijn open teksten, toegankelijk geschreven in een heldere taal. Ze treden in gesprek met de lezers. Het was schrijnend dat zijn sluipende ziekte bisschop Vobbe na zijn terugtreden in 2010 van zijn taalvermogen beroofde. Zijn sterke teksten – ook de liturgische – blijven geestelijk voer. Als pastoor en sinds 1995 als bisschop heeft hij een belangrijke rol gespeeld voor de geestelijke vernieuwing van de Oud-Katholieke Kerk. Na een druk bezochte uitvaartmis in de *Namen-Jesu-Kirche* te Bonn werd de as van Joachim Vobbe op 8 augustus in kleine kring bijgezet op het *Alte Friedhof*, direct naast het graf van Josef Hubert Reinkens (1821-1896), zijn bisschoppelijk voorganger en geestelijk voorbeeld.

Zie ook: www.okkn.nl/pagina/4006/in_memoriam_niek_van_ditmarsch

Zie ook: www.okkn.nl/pagina/4007/bisschop_joachim_vobbe_overleden
Zijn herderlijke brieven zijn gepubliceerd: Joachim Vobbe, *Brot aus dem Steintal. Bischofsbriefe*, Bonn 2005.

Seminariedag Uitreiking A.Rinkelprijs

De formele opening van het studiejaar 2017 - 2018 van het Oud-Katholiek Seminarie vindt plaats op zaterdag 30 september aanstaande, 14.00 uur, in de kathedrale kerk van St. Anna en Maria in Haarlem.

Op die opening van het academisch jaar zal de Andreas Rinkelprijs worden uitgereikt aan ds. Hans Uytendogaardt. De prijs is genoemd naar de twintigste eeuwse aartsbisschop Andreas Rinkel, die zelf liturgie doceerde en een voortrekker was in de oecumenische beweging. Uytendogaardt, emeritus secretaris eredienst van de Protestantse Kerk in Nederland, zal bij de prijsuitreiking een openingscollege houden, getiteld 'Willem Barnard en Allerheiligen, een voorganger in lied en gebed'. Barnard geldt als één van de belangrijkste voortrekkers van de liturgie vernieuwing in Nederland. Hij verbond, net als Uytendogaardt, katholieke en protestantse tradities in zijn werk. Voorts staan een kort jaarverslag van de rector, een bijdrage vanuit de studenten en muzikale intermezzi op het programma. Belangstellenden zijn van harte welkom om aanwezig te zijn op deze seminariedag. Na afloop is er gelegenheid om elkaar te ontmoeten.

Jansenisten en Papen Katholieken in de Noordkop

In een uithoek van het voormalige 'West-Vriesland' mochten de katholieken van de parochie H. Nicolaas in 1672 haar eerste kerkhuis bouwen onder de bescherming van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De vele oorlogen hebben haar ook niet klein kunnen krijgen. Engelsen, Russen, Fransen en Duitsers bemoeiden zich met de parochie. Een kerkhuis in 1799 en een kerk in de Tweede Wereldoorlog gingen hierbij verloren. Gerrit den Ouden beschrijft in 336 pagina's de geschiedenis van 350 jaar oud-katholieke kerk in Huisduinen en Den Helder. In het voorwoord schrijft mgr Dick Schoon onder andere: 'De schrijver put uit oude bronnen en archiefmateriaal van de parochie, dat hij op wonderlijke wijze zelf hervond. Ook levende bronnen boort hij aan door getuigenissen op te nemen van leden van de huidige parochie.' Het boek, op A4 formaat, met harde kaft, zwart-wit illustraties en literatuurlijst, zal in een beperkte oplage verschijnen en kost € 25,- (exclusief verzend- en verpakingskosten). Te bestellen tot 15 september 2017 via denouden@wxs.nl.

Uitdaging Theologenconferentie

Oud-katholieke theologen, waaronder ook een aantal uit Nederland, ontmoeten elkaar van 3 tot 7 september in Neudietendorf in Thüringen (Duitsland) tijdens de jaarlijkse internationale oud-katholieke theologenconferentie. Doel van deze reeds meer dan 60 jaar bestaande ontmoeting is de uitwisseling tussen academische theologen en pastores die in de parochies werkzaam zijn. Ook de oecumene is vaak door de referenten vertegenwoordigd. Centraal staat het thema: De uitdaging door de anderen. Wie in gemeenschap met anderen leeft, wordt geprikkeld te reageren op (het gedrag van) anderen. De theologen zullen zich vooral met drie vragen bezighouden: 1. Diaconie: Hoe reageer je op de nood van een ander? Hoe ga je om met vragen van macht en ongelijkheid? 2. Sacramenten als ontmoetingspunt. 3. Hoe kijken anderen naar de Oud-Katholieke Kerk. Welke uitdaging ligt hier voor ons? Met lezingen van theologen uit verschillende kerkelijke achtergronden, workshops en ontmoeting hopen de organisatoren een zinvolle en boeiende conferentie aan te bieden. Een uitstap naar het naburige Erfurt geeft daarnaast gelegenheid ook het Reformatiejubileum mee te vieren.

Officiële berichten

De Aartsbisschop van Utrecht heeft met ingang van:

- 1 maart 2017 dhr. C.P. Zoutendijk herbenoemd als kerkmeester van de parochie van de H.H. Johannes de Doper, Maria Magdalena en Laurentius te Schiedam, tot en met 15 december 2018.
- 15 februari 2017 dhr. R. van den Bos herbenoemd tot lector van het Aartsbisdom Utrecht, voor een periode van vier jaren.
- 1 februari 2017 mw.mr. C.J. Brouwer herbenoemd als voorzitter van de Stichting Oudewater OK (O2K), voor een periode van vier jaren. Per diezelfde datum is eervol ontslag verleend aan de zeereerw.hr. J.V. Kinneging.
- 10 juni 2017 de zeereerwaarde heer W.J. van den Berg opgenomen in de geestelijkheid van het Aartsbisdom Utrecht.
- 1 juli 2017 mw. A. Zomervrucht eervol ontslag verleend als lid van het kerkbestuur van de parochie van de H. Martinus te Groningen.
- 1 juli 2017 dhr. R. Buitenhuis eervol ontslag verleend als lid van het kerkbestuur van de parochie van de H.H. Fredericus en Odulfus te Leiden.
- 1 juli 2017 de hoogerwaarde heer P.M.J. Coemans eervol ontslag verleend als pastoor van de parochie van de H. Maria Magdalena te Eindhoven. Per diezelfde datum is de zeereerwaarde heer W.J. van den Berg benoemd tot pastoor van deze parochie.
- 1 juli 2017 de zeereerwaarde vrouwe M.J. Ridder opgenomen in de geestelijkheid van het Aartsbisdom Utrecht.

De bisschop van Haarlem heeft met ingang van:

- 18 maart 2017 mw. H.M. Dokter-van de Ven eervol ontslag verleend als kerkmeester van de parochie van de H. Nicolaus te Krommenie.
- 1 mei 2017 dhr. J.P. Schoon eervol ontslag verleend als kerkmeester van de parochie van de H.H. Adelbertus en Engelmundus te IJmuiden. Per diezelfde datum zijn aangesteld als kerkmeester dhr. C.J. Borst en dhr. J.H. van der Laan, beiden voor een periode van vier jaren.
- 1 juli 2017 dhr. R.A. de Ronde eervol ontslag verleend als kerkmeester van de parochie van de H.H. Adelbertus en Engelmundus te IJmuiden.
- 1 juli 2017 de zeereerwaarde vrouwe M.J. Ridder eervol ontslag verleend als assistierend pastor van de parochie van de H.H. Petrus en Paulus, Johannes en Willibrordus te Amsterdam en haar vanwege haar verhuizing naar het aartsbisdom Utrecht exeat verleend uit de geestelijkheid van het bisdom Haarlem.
- 1 juli 2017 de zeereerwaarde heer J.R. Albers benoemd tot Luchthavenpastor met de bijzondere opdracht voor de pastorale zorg bij het Luchthavenpastoraat Schiphol, voor de periode van één jaar.

Het Collegiaal Bestuur heeft met ingang van:

- 1 september 2016 de zeereerw.hr. J.V. Kinneging eervol ontslag verleend als lid van het Curatorium van de Stichting Oud-Katholiek Seminarie. Per diezelfde datum is dhr. J.A. Dekker herbenoemd en is de hoogerw.hr.dr. L.E. Wijker benoemd tot lid van dit Curatorium, beiden voor een periode van vier jaren.
- 1 april 2017 de zeereerw.hr. J.V. Kinneging eervol ontslag verleend als voorzitter/secretaris van de Stichting Behoud Cultureel Erfgoed van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland.
- 1 april 2017 eervol ontslag verleend aan ir. J.J. Wijker als lid van het bestuur van de Stichting Old Catholic and Anglican Airport Ministry.

Namens het Collegiaal Bestuur,
M. Konings-Roobol, secretaris.

Agenda

- 3-7 sept. Internationale oud-katholieke theologenconferentie**
- 13 sept. Vergadering Haarlemse geestelijkheid**
- 17 sept. Start Jubileumtour Missie St. Paulus, Gouda (stpaulus.okkn.nl)**
- 28 sept. Diocesane vergadering**
- 30 sept. Seminariedag**
- 14 okt. Bisdomdag Haarlem**
- 18 nov. Synode 2017**

Advertentie

De Bisschopskas van Haarlem biedt de karakteristieke pastorie van de kerk aan het Papenpad 12 in Zaandam te huur aan. Het is een zelfstandige woning met, indien gewenst, ruime mogelijkheid voor kantoor- of praktijkruimte. Het pand is ook geschikt als familiehuis voor verschillende generaties. De woning is volledig gestoffeerd. Bij het complex hoort een grote tuin. De woning is direct te betrekken. Huur indicatie € 1.500 tot € 2.000, afhankelijk van de mate van inzet van de huurder voor het beheren van de kerk van de H. Maria Magdalena en bij het, eventueel samen met anderen, ontwikkelen en uitvoeren van beleid om het bijzondere complex aan het Papenpad onder het voetlicht te brengen en om te komen tot een rendabele exploitatie van het geheel, waarbij ook de mogelijkheid tot het genereren van eigen inkomen wordt geboden. Gedacht wordt o.a. aan: kerkdiensten, trouwlocatie, concerten, enz.

Geïnteresseerden kunnen zich wenden tot Janus Makelaardij/ vastgoedbeheer, Postbus 62, 1970 AB IJmuiden. Tel. 0255 547575, info@janusgroep.nl

Colofon

De Oud-Katholiek is een periodieke uitgave van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, verschijnt zeven keer per jaar en wordt verspreid op alle oud-katholieke adressen in Nederland.

Redactie

Marco Derks, Yvonne van Doesum, Robert Frede, Wilma Kramer, Dio van Maaren, Inge van Maaren, Marieke Ridder, Louis Runhaar.

Redactieadres

redactie@okkn.nl of:
Kamerlingh Onnesweg 167
1223 JE Hilversum

Vormgeving

Sync. Creatieve Producties, Hilversum

Productie

Nilsson, Goes
ISSN 0 167 3963

Redactiesluiting: 10 september 2017

De volgende Oud-Katholiek verschijnt eind oktober 2017.

Abonnement

Bent u niet oud-katholiek maar wilt u deze uitgave wel graag ontvangen? Voor € 25,- per jaar zenden wij u het blad graag toe. Een briefje met volledige adresgegevens kan naar: registratie De Oud-Katholiek, Koningin Wilhelminalaan 3, 3818 HN Amersfoort. Of: info@okkn.nl
Giften welkom op: NL06ABNA0214190129 t.n.v. Oud-Katholieke Kerk van Nederland te Amersfoort.

Verantwoording foto's (voor zover bekend):

Voorzitter: A. Duurkoop; p.3: Wikimedia; p.4 Inge van Maaren; p.5 boom Giuseppe Penone, beelden Henry Moore - Johannes van Riessen; p.7: Publicdomain pictures; p.11,13: Dio van Maaren; p.14,16,17: Annemieke Duurkoop; Pictorial Essays; p.18: Andrew Garrison; p.21: Kath. Bistum der Alt-Katholiken in Deutschland

DE ACHTERKANT

Dat was de mooiste museumdag ooit: 's morgens voor dag en dauw binnen gelaten worden in de *Galleria dell'Accademia* in Florence en weten dat er, behalve een suppoost die zich al snel onzichtbaar maakt, in de komende twee uur niemand anders zal zijn dan jij en je kleine filmploegje. Hier hangt aan alle muren de weelde van de Italiaanse Renaissance en daar aan het eind, onder de koepel, staat de David van Michelangelo, waarvoor we komen. Zonder groepen Japanners, Amerikanen of Chinezen met hun luidruchtige gidsen en omhooggestoken paraplu's. Stilte.

En dat is nog maar het begin. Want op die maandagmiddag, als het museum gesloten is, speelt hetzelfde zich af in de *Galleria degli Uffizi* in dezelfde stad. We hebben eigenlijk maar één schilderij nodig om op te nemen, maar voor de zekerheid heb ik er zes genoemd in de aanvraag. Gewoon, omdat het kan. En gelukkig maar, want die eerste keus hangt niet op zaal en het gebrekkig uitzijnde depot is geen beste plaats om te filmen. 'Dan doen we maar die Botticelli's', zeg ik tegen de dame, die ons begeleidt. Dan doen we maar die Botticelli's! 'Alleen met de Annunciatie, met de geboorte van Venus...' 'Mag die airconditioning uit, voor het geluid?' Het mag. Stilte.

Gang na gang, zaal na zaal van een van de beroemdste musea ter wereld, helemaal voor onszelf. Veel beter wordt het niet, als het om kunst gaat...

Dio van Maaren

